

АНОТАЦІЯ

Валігура Т.В. Фіскальні імперативи зменшення нерівності доходів і багатства в суспільстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. – Західноукраїнський національний університет Міністерства освіти і науки України, Тернопіль, 2024.

Дисертація присвячена обґрунтуванню та розвитку теоретичних і методичних основ формування фіскальних імперативів зменшення нерівності доходів і багатства в суспільстві та розробці практичних рекомендацій щодо їх застосування в Україні.

Актуальність теми зумовлена необхідністю застосування методів державного регулювання доходів та багатства в суспільстві у відповідь на зростаючу економічну нерівність. Пріоритетне місце в структурі таких методів належить фіскальній політиці та інструментам її реалізації. Визначення відповідної теперішнім соціально-економічним процесам імперативності у сферах справляння податків, здійснення видатків бюджету та надання соціальних трансфертів сприятиме зниженню нерівності доходів та багатства в суспільстві, яка стала особливо відчутною в умовах воєнного стану в Україні.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретичні засади обґрунтування фіскальних імперативів зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства в суспільстві» поглиблено концептуальні основи розподілу доходів і багатства шляхом обґрунтування сутності цих категорій та асиметрій їх розподілу за суб'єктами. У процесі критичного аналізу напрацювань фінансової науки запропоновано авторські визначення категорій «дохід» та «багатство», виявлено відмінності та встановлено взаємозв'язки між ними й обґрунтовано методологічні засади дослідження асиметрій в розподілі доходів та багатства населення, суб'єктів господарювання та держави.

За результатами дослідження сутності фіскальної політики та фіскального простору здійснено обґрунтування механізму фіскального регулювання доходів та багатства у суспільстві, в основі якого лежать процеси руху фінансових

ресурсів між суб'єктами розподілу доходів та багатства в результаті дії інструментів фіскальної політики. Об'єктом такого механізму виступають доходи та багатство, суб'єктами – населення, суб'єкти господарювання та держава, а інструментами – податки, видатки бюджету, публічні закупівлі, трансфертні платежі та державний борг. Встановлено, що найвагоміший вплив на зменшення нерівності доходів та багатства в суспільстві мають податки, видатки бюджету та соціальні трансферти.

У результаті узагальнення теоретичних підходів щодо використання державних видатків як інструмента регулювання розподілу доходів і багатства в суспільстві удосконалено класифікацію видатків шляхом виокремлення класифікаційної ознаки – спосіб впливу на добробут населення. За цією ознакою видатки класифіковано на ті, які безпосередньо покращують добробут населення, які впливають на добробут населення через фінансування суспільних послуг та ті, які покращують добробут населення через відтворювальні процеси в реальному секторі економіки.

У дисертації виокремлено широкий та конкретизований підходи до трактування сутності поняття «фіскальні імперативи зниження нерівності доходів та багатства в суспільстві». Широкий контекст цього поняття передбачає його розуміння як сукупність детермінант, що визначають поведінку суб'єктів фіскальних відносин, та об'єктивних умов, яких обов'язково мають дотримуватися ці суб'єкти з метою зниження асиметрій розподілу доходів та багатства в суспільстві. Відповідно до конкретизованого підходу досліджувані імперативи визначено як сукупність дієвих формалізованих норм і неформальних правил, що поширюються на платників податків у процесі виконання податкового обов'язку та органи державної влади під час формування і використання фінансових ресурсів для забезпечення державних соціальних стандартів та зниження нерівності у доходах і багатстві в суспільстві.

Відповідно до дієвої нормативно-правової бази у сфері фіскальної політики та принципів оподаткування і формування державних видатків виділено формальні й неформальні імперативи формування і використання

фінансових ресурсів держави, які передбачають зниження нерівності доходів та багатства в суспільстві.

У другому розділі дисертації «Сучасні тенденції впливу фіскальних інструментів на розподіл доходів і багатства в Україні» проведено оцінювання конкурентоспроможності податкової системи України в частині збереження та примноження національного багатства. Методичний підхід такого оцінювання базований на його здійсненні з позиції формування матеріального національного багатства, нематеріального національного багатства та раціонального використання природних ресурсів. Розрахований інтегральний індекс конкурентоспроможності податкової системи України формувати матеріальне національне багатство набув вищого від середнього значення за країнами ЄС-27. Такий результат досягнутий за рахунок нижчих, ніж середньоевропейські ставки податку на прибуток підприємств, ПДВ, рівня податкового навантаження тощо.

Оцінювання податкової конкурентоспроможності формування нематеріального національного багатства та раціонального використання природних ресурсів засвідчило, що податкова система України володіє низьким рівнем конкурентоспроможності в даних аспектах. Про це свідчить несприятливе податкове середовище для залучення кваліфікованих трудових ресурсів, наукових кадрів, представників культури та мистецтва, раціонального використання природних ресурсів, зниження рівня використання викопних джерел енергії та збільшення частки відновлюваних.

У процесі застосування факторного та кореляційного аналізу встановлено, що податкове навантаження на доходи фізичних осіб та ставка податку на доходи фізичних осіб не мали суттєвого впливу на зниження нерівності доходів населення в Україні. Доведено низький регулюючий вплив в частині зменшення нерівності доходів населення, знижених ставок ПДВ та майнових податків. Економіко-математичні розрахунки показали, що найбільший вплив на нерівність доходів населення мають видатки бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення, освіту, духовний та фізичний розвиток. Обґрунтовано важливу роль соціальних трансфертів з фондів соціального страхування у

підвищенні рівня доходів малозабезпечених верств населення. Аналіз показав недотримання в Україні базового фіскального імперативу зниження нерівності доходів і багатства в суспільстві та більшості інших імперативів формування та використання фінансових ресурсів держави.

Оцінювання концентрації доходів підприємницького сектору економіки України засвідчило відсутність дієвого впливу податку на прибуток підприємств, ПДВ, рентної плати, акцизного податку, податку на майно й трансфертного ціноутворення на перерозподіл прибутку суб'єктів господарювання та формування конкурентного бізнес середовища.

У третьому розділі дисертаційної роботи «Напрями вдосконалення практики застосування фіскальних імперативів розподілу доходів і багатства в Україні» розглянуто світовий досвід фіскального згладжування нерівностей розподілу доходів і багатства, що дало змогу верифікувати сформовані фіскальні імперативи. Аргументовано, що з метою зменшення асиметрій розподілу доходів і багатства в Україні доцільно імплементувати такі позитивні аспекти світового досвіду: високий рівень мінімальної заробітної плати з урахуванням нормативів купівельної спроможності; прогресія в оподаткуванні доходів населення; диференційовані підходи до оподаткування спадщини; оподаткування постачання продуктів харчування за зниженими ставками ПДВ; притаманність майновим податкам ознак податків на багатство; високий рівень податкового контролю та відповідальності.

У процесі дослідження обґрунтовано перспективи формування неформальних фіскальних імперативів зниження нерівності доходів та багатства в Україні на теперішньому етапі розвитку суспільства. Виділено об'єктивні та суб'єктивні детермінанти утвердження середовища таких імперативів. Встановлено, що, незважаючи на низький економічний розвиток та рівень забезпечення соціальних стандартів, в Україні починає формуватися сприятливе середовище для утвердження досліджуваних імперативів. Перш за все це зумовлено патріотичною позицією та згуртованістю більшості населення України у боротьбі з російською агресією.

Виділено ефекти консолідації інструментів фіскальної політики для зменшення нерівності доходів та багатства в Україні. Для досягнення цих ефектів наведено пропозиції застосування інструментарію фіскальної політики в частині вдосконалення механізмів справляння податку на доходи фізичних осіб, ПДВ, майнових податків, ресурсних платежів; державної підтримки започаткування та розвитку підприємницької діяльності; забезпечення державних соціальних гарантій відповідно до реальних потреб кожної соціальної групи населення; підвищення ефективності бюджетних видатків на суспільні послуги; підвищення адресності соціальних виплат з бюджету тощо.

Практичне значення роботи полягає у розробленні рекомендацій, врахування яких дасть змогу знизити нерівність доходів та багатства населення й суб'єктів господарювання в Україні, а також підвищити конкурентоспроможність податкової системи України з позиції збереження та примноження національного багатства.

Ключові слова: фіскальні імперативи, фіскальна політика, фіскальний простір, податок, податок на доходи фізичних осіб, персональний прибутковий податок, ПДВ, податок на прибуток, бюджет, державні видатки, видатки бюджету, соціальні трансферти, доходи, багатство.

ANNOTATION

Valihura T. V. Fiscal imperatives of reducing incomes and wealth inequality in society. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in specialty 072 – Finance, banking and insurance. – Western Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ternopil, 2024.

The purpose of the dissertation is to develop and substantiate the theoretical and methodological foundations of the formation of fiscal imperatives to reduce income and wealth inequality within society and the development of practical recommendations for their implementation in Ukraine.

The relevance of the topic arises from the imperative to deploy state regulatory

methods concerning income and wealth within society as a response to growing economic inequality. The priority place in the structure of such methods belongs to the fiscal policy and its implementation tools. Identifying the imperatives within tax collection, budget spending and social transfers under the current socio-economic processes will contribute to the reduction of income and wealth inequality within society. This issue has become especially noticeable under the conditions of martial law in Ukraine.

In the first chapter of the dissertation "Theoretical foundations of the justification of fiscal imperatives to diminish the asymmetries in the distribution of income and wealth within society" the conceptual foundations of the distribution of income and wealth are deepened by substantiating the essence of these categories and the asymmetry of their distribution by subjects. During the critical analysis of the advancements in financial science, the author's definitions of the categories "income" and "wealth" were proposed, differences were identified and relationships between them were established, and the methodological principles of the study of asymmetries in the distribution of income and wealth of the population, economic entities, and the state were substantiated.

Drawing upon the findings from the examination of fiscal policy and fiscal space, the justification of the mechanism of fiscal regulation of income and wealth in society, which is based on the processes of the movement of financial resources between the subjects of the distribution of income and wealth because of the action of fiscal policy instruments, was made. The mechanism targets income and wealth as its object, with the population, economic entities, and the state constituting the subjects. The instruments employed encompass taxes, budget expenditures, public procurement, transfer payments, and public debt. It has been established that taxes, budget expenditures and social transfers have the most significant impact on reducing inequality of income and wealth within society.

Through the synthesis of theoretical approaches concerning the utilization of state expenditures as a tool for regulating income and wealth distribution within society, enhancements have been made to the classification of expenditures by

highlighting the classification criteria - the way of influencing the welfare of the population. Based on this criterion, expenditures are categorised into three groups: those directly enhancing the welfare of the population, those influencing welfare indirectly through the provision of public services, and those enhancing welfare through reproductive processes within the real sector of the economy.

The dissertation delineates both broad and specific approaches to interpreting of the essence of the concept of "fiscal imperatives to reduce inequality of income and wealth in society." The broad context of this concept implies its understanding as a set of determinants that determine the behaviour of subjects of fiscal relations, and objective conditions that must be observed by these subjects in order to reduce asymmetries in the distribution of income and wealth within society. According to the specific approach, the imperatives under study are defined as a collection of effective formalized norms and informal rules governing taxpayers in fulfilling their tax obligations, as well as guiding public authorities in the formation and utilization of financial resources to uphold state social standards and diminish income and wealth inequality within society.

In line with the effective regulatory and legal framework in the field of fiscal policy, principles of taxation and the public expenditures formation, both formal and informal imperatives are delineated for the formation and utilization of the state's financial resources. These imperatives are designed to mitigate income inequality and wealth disparity within society.

In the second chapter of the dissertation "Modern trends in the influence of fiscal instruments on the distribution of income and wealth in Ukraine", an assessment of the competitiveness of Ukraine's tax system was conducted with a focus on its role in preserving and enhancing national wealth. The methodological approach to such assessment is grounded in its implementation from the perspective of forming tangible national wealth, intangible national wealth and the rational use of natural resources. The calculated composite index of Ukraine's tax system competitiveness in fostering material national wealth surpassed the average value observed among the EU-27 countries. This outcome was attained due to lower than average European rates of

corporate income tax, VAT, level of tax burden, etc.

The assessment of tax competitiveness concerning the formation of intangible national wealth and the prudent utilization of natural resources revealed a low level of competitiveness within Ukraine's tax system in these regards. This is evidenced by an unfavourable tax environment impeding the attraction of skilled labour, scientists, cultural representatives, as well as hindering the rational exploitation of natural resources, the reduction of reliance on fossil energy sources and the promotion of renewables.

Through factor and correlation analysis, it was determined that the tax burden on personal income and the personal income tax rate applied an insignificant influence on reducing income inequality in Ukraine. It was shown that reduced VAT rates and property taxes had a limited regulatory impact on mitigating income inequality. Economic and mathematical computations revealed budget expenditures allocated towards social protection, social security, education, and holistic development had the most substantial effect on income inequality. The pivotal role of social transfers from social insurance funds in augmenting the income of low-income demographics was substantiated. The analysis highlights Ukraine's non-compliance with the fundamental fiscal imperative of diminishing income and wealth inequality within society, as well as with several other imperatives concerning the formation and utilization of the state's financial resources.

The assessment of income concentration within Ukraine's entrepreneurial sector confirmed the absence of an effective influence of corporate income tax, VAT, rent payment, excise tax, property tax and transfer pricing on the redistribution of corporate profits and the formation of a competitive business environment.

The third chapter of the dissertation "Directions for improving the practice of applying fiscal imperatives of income and wealth distribution in Ukraine" examines the world experience of fiscal smoothing of income and wealth distribution inequalities. This analysis serves to validate the established fiscal imperatives. It is argued that to diminish disparities in income and wealth distribution within Ukraine, it is advisable to implement the following positive aspects drawn from global experience:

a high minimum wage level, considering purchasing power standards; progression in taxation of the population's income; differentiated approaches to inheritance taxation; taxation of food supplies at reduced VAT rates; property taxes designed as wealth taxes; robust tax oversight and accountability measures.

In the research's process, the prospects for establishing informal fiscal imperatives to reduce inequality of income and wealth in Ukraine, considering the current stage of societal development, are substantiated. Objective and subjective determinants of the establishment of the environment of such imperatives are distinguished. It has been established that, despite low economic development and the level of social standards, a favourable environment for the establishment of the studied imperatives is beginning to take shape in Ukraine. Primarily, this stems from the patriotic standpoint and solidarity exhibited by the majority of Ukraine's population in combating Russian aggression.

The effects of consolidation of fiscal policy instruments to reduce income and wealth inequality in Ukraine are highlighted. To attain these effects, proposals are given for the use of the fiscal policy toolkit in terms of improving the mechanisms of personal income tax, VAT, property taxes, and resource payments; providing state support for the establishment and development of entrepreneurship, ensuring state social guarantees tailored to the real needs of each social group, increasing the efficiency of budget expenditures on public services, improving the targeting of social payments from the budget.

The practical significance of the work lies in the formulation of recommendations, adherence to which will make it possible to reduce the inequality of income and wealth of the population and business entities in Ukraine. Furthermore, it will enhance the competitiveness of Ukraine's tax system, fostering the preservation and augmentation of national wealth.

Keywords: fiscal imperatives, fiscal policy, fiscal space, tax, personal income tax, individual income tax, VAT, corporate income tax, budget, government expenditure, budget expenditure, social transfers, income, wealth.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

1. Валігура Т.В. Дохід і багатство: теоретизація сутності та асиметрії розподілу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2020. № 18(46). С. 40 – 49. (0,94 д.а.).

DOI: [https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-18\(46\)-40-49](https://doi.org/10.25264/2311-5149-2020-18(46)-40-49)

2. Валігура Т.В. Науковий базис регулювання розподілу доходів у суспільстві. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2021. № 3-4 (280-281), С. 14-20. (0,80 д.а.).

DOI: <https://doi.org/10.32680/2409-9260-2021-3-4-280-281-14-20>

3. Валігура Т.В. Теоретичний базис фіскального регулювання розподілу доходів та багатства в суспільстві. *Світ фінансів*. 2022. № 2 (71). С. 93-107. (1,12 д.а.).

DOI: <https://doi.org/10.35774/sf2022.02.093>

4. Валігура Т.В. Сутність та роль видатків держави в регулюванні розподілу доходів населення. *Інноваційна економіка*. 2022. №1. С. 175-179. (0,49 д.а.).

DOI: <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.1.24>

5. Валігура В.А., Валігура Т.В. Оцінка конкурентоспроможності податкової системи України як чинника формування національного багатства. *Фінанси України*. 2022. № 12. С. 87-110. (1,65 д.а. / 1,3 д.а.; особистий внесок: здійснено оцінку рівня конкурентоспроможності податкової системи України з позиції формування матеріального, нематеріального національного багатства та раціонального використання природних ресурсів).

DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.12.087>

6. Kovalenko V., Slatvinska M., Varnalii Z., Sheludko S., Valihura T. The shadow economy's phenomenon and its impact on the development of corporate business and households in Ukraine. *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. 2022. Vol. 3 (44). P. С. 328-337. (1,00 д.а. / 0,20 д.а.; особистий внесок: обґрунтовано причини виникнення тіньової економіки та визначено її

вплив на формування доходів фізичних і юридичних осіб).

DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.44.2022.3763>

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Заліщук Т.В. Соціально-економічна роль неоподаткованого мінімуму доходів громадян. *Імплементация Податкового кодексу України в умовах реформування вітчизняної економіки*: зб. тез доп. наук.-практ. круглого столу (м. Тернопіль, 20 грудня 2011 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2011. С. 55-57. (0,12 д.а.).

8. Заліщук Т.В. Фіскально-регулюючі домінанти трансформації оподаткування населення в Україні. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: зб. тез доп. наук.-практ. студ. конф. (м. Тернопіль, 16 лютого 2012 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2012. С. 68-69. (0,1 д.а.).

9. Заліщук Т.В. Оподаткування доходів населення в Україні. *Гармонізація оподаткування в умовах глобалізаційних та інтеграційних процесів*: зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ірпінь, 15-16 березня 2012 р.). Ірпінь: Держ. под. служба Україна, Нац. унів. ДПС України, 2012. Ч. 2, С. 44-45. (0,1 д.а.).

10. Валігура Т.В. Теоретичні основи формування податкової культури в Україні. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації*: зб. тез доп. Десятої ювілейної міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених. (м. Тернопіль, 21-23 лютого 2013 р.). Тернопіль : ТНЕУ, 2013. Ч. 2. С. 35-37. (0,15 д.а.).

11. Валігура Т.В. Теоретичні основи нерівності доходів населення. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: мат. XVI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 29 травня 2020 р.). Тернопіль: ТНЕУ, 2020. С. 17-20. (0,2 д.а.).

12. Валігура Т.В. Суть та можливості імплементації концепції «Нового прагматизму» в Україні. *Фіскальна політика України в умовах євроінтеграційних процесів*: мат. XVIII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 20 травня 2021 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2021. С. 16-18. (0,15 д.а.).

13. Валігура Т.В. Теоретичні основи забезпечення базового фіскального імперативу зниження нерівності доходів та багатства. *Розвиток фінансів,*

аудиту, бухгалтерського обліку та оподаткування: реалії часу: II Міжнар. наук.-практ. інтер.-конф. студ., аспір. та молод. вчен. пам'яті видатного українського вченого-економіста Сергія Ілліча Юрія (м. Кам'янець-Подільський, 01 лютого 2023 р.). Кам'янець-Подільський : НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут», 2023. С. 210-212. (0,15 д.а.).

14. Валігура Т.В. Сучасні тенденції здійснення державних закупівель в Україні. *Економічний і соціальний розвиток України в XXI ст. : національна візія та виклики глобалізації*: зб. тез доп. XX Міжнар. наук.-практ. конф. молод. вчен. (м. Тернопіль, 19 травня 2023 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 2023. С. 332-336. (0,2 д.а.).

15. Валігура Т.В. Світовий досвід оподаткування багатства. *Achievements of 21st Century Scientific Community: proceedings of the 1st International Scientific and Practical Internet Conference* (м. Дніпро, 14-15 вересня 2023 р.). Дніпро: Редакційна колегія Міжнародного електронного науково-практичного журналу «WayScience», ФОП Мареніченко, 2023. С. 78-79. (0,1 д.а.).

16. Валігура Т.В. Диференціація ставок ПДВ як інструмент зниження нерівності доходів населення в Україні. *Економіко-правові аспекти господарювання: сучасний стан, ефективність та перспективи*: матеріали ІХ Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 22-23 вересня 2023 р.). Одеса: ОНЕУ, 2023. С. 61-62. (0,1 д.а.).

17. Валігура Т.В. Проблематика адміністрування ПДВ в контексті зниження концентрації прибутку в Україні. *Фінансово-кредитне та обліково-аналітичне забезпечення післявоєнного відновлення економіки України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 5-6 жовтня 2023 р.) Київ: НУБіП України, 2023. С. 20-22. (0,15 д.а.).

18. Валігура В.А., Валігура Т.В. Трансформація системи оподаткування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи. *Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Київ, 31 жовтня 2023 р.) Київ: ДННУ «Акад. фін. Управління», 2023. С. 123-128. (0,35 д.а. / 0,2 д.а.; особистий внесок: представлено комплекс пропозицій щодо удосконалення справляння ПДВ,

рентної плати, податку на доходи фізичних осіб та майнових податків).

19. Валігура В.А., Валігура Т.В. Передумови формування в Україні неформальних фіскальних імперативів. *Дев'ять Всеукраїнські наукові читання пам'яті С. І. Юрія*: збірник наукових праць (м. Тернопіль, 17 листопада 2023 р.). Тернопіль: ЗУНУ, 2023. С. 24-27. (0,25 д.а. / 0,2 д.а.; особистий внесок: охарактеризовано детермінанти неформальних фіскальних імперативів в Україні).